

Språkfrågor i urval

Mellanöl saluförs ej?

Svensk ordbok (1986) har gett ut ett blad med rättelser och tillägg. Där fäster man sig bl.a. vid definitionen på **mellanöl**: "numera ej tillverkat" ändras till "numera ej salufört i handeln". Båda definitionerna är exempel på ett språkligt tänkesätt som utgår från att

svenska ord bara används om svenska förhållanden av i dag. Mellanöl både tillverkas och saluförs i Finland, och för övrigt också i Danmark och många andra länder utanför Sverige. En svensk som reser utanför landets gränser kan alltså med lätthet både köpa och dricka mellanöl.

Zigenare

Frågan om att ersätta det finska ordet *mustalainen* med något annat — i första hand *romaani* — har varit aktuell en längre tid. Den har på senare tid behandlats bl.a. i Kielikello 2/87 och även diskuterats i finska språknämnden. Bakgrunden är naturligtvis den semantiska belastning som ordet *mustalainen* har i och med att det är avlett från *musta* 'svart'. I själva verket har *romaani* redan en längre tid förekommit i finskan, och det tas också upp i Nykysuomen sanakirja med definitionen "mustalaisten itsestään käyttämä nimitys" (zigenarnas egen benämning på sig själva).

Finska språknämnden vände sig i höstas till svenska språknämnden i Finland med en förfrågan om hur det skulle påverka språkbruket i svenskan om man på finska officiellt tog i bruk ordet *romaani*.

Svenska språknämnden konstaterade för det första att situationen i svenskan inte är jämförbar med den i finskan. Det svenska ordet *zigenare* är inte semantiskt belastat på samma sätt som finskans *mustalainen* med dess syftning på hudfärg. *Zigenare* har tvärtom också positiva konnotationer (zigenarmusik osv.), och är dessutom internationellt. Eventuella negativa konnotationer har inte att göra med det språkliga uttrycket utan är tecken på andra fördomar.

För det andra skulle det knappast finnas förutsättningar att från finländsk sida få *zigenare* utbytt mot ett annat ord i allmänsvenskt språkbruk. I Svenska Akademiens ordlista upptas visserligen orden *rom* (om person; uttalas *rämm*) och *romani* eller *rommani* (om språket), men bara det senare kan anses vara någorlunda känt och använt. Den relativt sällsynta nationalitetsbeteckningen *roman* avser 'person som tillhör romanskt folk' och kan alltså i ingen händelse komma i fråga här.

Svenska språknämnden i Finland ville självfallet inte motsätta sig att man i finskan rekommenderar en ökad användning av *romaani*, men konstaterade att det i så fall kan uppstå problem i finlandssvenskt språkbruk. Det krävs i varje fall information om att man inte på svenska kan tala om "romaner" utan i första hand om *zigenare* och i andra hand möjligen om

romer. Frågan är emellertid om inte en konstlad övergång till det senare ordet snarare skulle skada zigenarnas sak. Det låter inte särskilt inspirerande att tala om smäktande rommusik.

Söul

Både presidentvalet i Sydkorea och nästa års sommarolympiad har aktualiserat frågan om hur man skall skriva namnet på landets huvudstad. På svenska och på tyska har man av tradition skrivit Söul. I danskan och norskan liksom i engelskan är det vanligaste skrivsättet Seoul. I finskan rekommenderas numera stavningen Soul, och den har slagit igenom nästan totalt i t.ex. massmedierna.

De olika stavningarna återspeglar de olika språkens försök att ungefärligen återge det koreanska uttalet av namnet. Men också detta växlar mellan olika dialekter. Det första vokalljudet varierar i stort sett mellan *å* och *ö*; det andra är närmast ett *o*. Med tanke på uttalet finns det alltså fog för stavningen Söul lika väl som Soul i språk som svenskan och finskan.

I svenskan har man stannat för att rekommendera en fortsatt stavning *Söul*. Någon övergång till det "internationella" Seoul är inte befogad, eftersom den stavningen inte underlättar vare sig uttalet eller stavningen av namnet. Namnet kan i svenskan uttalas med ett öppet *ö*-ljud följt av ett vanligt svenskt *u*-ljud.

Antagning och intagning

Svenska språkbyrån fick i höstas en fråga om användningen och betydelsen av *antagning* respektive *intagning* i fråga om högskolor. Eftersom frågan också är av allmänt intresse publicerar vi här svaret i huvuddrag.

Svensk ordbok (1986) definierar orden så här:

antagning subst. ~en ~ar • det anta (ngn) särsk. till viss utbildning e. d.: *antagningsbevis; antagningspoäng*

intagning subst. ~en ~ar särsk. fördelning av (utbildnings)platser bland sökande: *intagningsnämnd; intagningspoäng; intagningsspärr; ~en till högskolan*

Definitionerna verkar inte särskilt väl genomtänkta (i synnerhet inte den senare), men visar i varje fall att bägge orden används i en betydelse som i stort sett motsvarar finskans *valinta*.

I praktiken kan man därför säga att orden betyder i stort sett samma sak, men i grunden finns det en semantisk skillnad. *Antagning* (och verbet *anta*) har en grundbetydelse av godkännande, medan *intagning* hänför sig till det mera konkreta verbet *ta in* (för vilket denna speciella betydelse dock inte anges i SO).

När det gäller att godkänna studenter för utbildning vid en viss läroinrättning eller till en viss studielinje är i allmänhet *antagning* och *anta* de mest adekvata orden. En studerande kan i princip antas till två eller flera högskolor eller fakulteter, men den slutliga intagningen sker vanligen bara till en av dem.

Hur förkortas miljarder?

Den som vill veta hur miljarder förkortas letar förgäves i skrivregler och förkortningsordlistor. Det enda man får veta är att *milj.* står för *miljoner*. För miljoner kronor och miljoner mark används dessutom i ekonomisk facktext ofta de korta *Mkr* och *Mmk* (stor bokstav för att ingen skall hitta på att tolka det som "millikronor").

Svenska språknämnden har preliminärt rekommenderat antingen *md* eller *mrd* som förkortning för miljard. Vi i Finland tycker att det senare är tydligare, och det har också den fördelen i våra förhållanden att det används även på finska. Vi rekommenderar alltså förkortningen *mrd.* för miljarder, och kommer att verka för att den tas upp i kommande upplagor av språknämndens och TNC:s skrivregler.

Marketar

En återkommande fråga är böjningen av lånordet *market*. Ordet står inte att finna i svenska ordböcker, eftersom man knappast använder det i Sverige — man talar om *marknad* eller *stormarknad* i stället. Att

market är så frekvent hos oss beror på att det förekommer som led i namn på affärskedjor (E-market, T-market m.fl.). Market skall böjas som t.ex. *racket*, alltså *en market, marketen, marketar*.

Penal eller pennal?

Svenska Akademiens ordlista innehåller i sin elfte upplaga fler provinsord än tidigare, bland annat rätt många finlandismer. Det här klargjordes på ett utmärkt sätt i förra numret av Språkbruk.

En fördel med att provinsorden förtecknas i SAOL är att man får en norm för hur de skall stavas och böjas. Förut har ett ord som *klotta* ibland skrivits med *å*. SAOL talar om för oss att stavningen med *o* är den rätta.

Mindre vanliga provinsialismer är förstås fortfarande besvärliga. Det är inte lätt att veta om det skall vara *skiva* eller *sjiva* i uttrycket *skiva iväg* 'hasta iväg, skynda iväg'.

Efter att ha fått ursprunget till ordet *pennal* (pennfodral, pennskrin) förklarar, bl.a. i tillgängliga etymologiska ordböcker, trodde jag att stavningen med två *n* var den enda tänkbara. Så stavar också Mikael Reuter i sin artikel om finlandssvenskan (Språkbruk 1/87, s. 8). Men rättesnöret SAOL, som nu har pennalen med, ger stavningen *penal*. Hur skall vi göra i fortsättningen? Stava "rätt" eller kanske fritt?

Ralf Svenblad

Svar: Även om ordet *pennal* inte hör till de centrala i vårt ordförråd är frågan intressant. Vem skall avgöra hur "finlandismer" stavas, och på vilka grunder?

Nu visar det sig att meningarna är ganska delade också bland finlandssvenskar. Det tycks vara rätt många som i skolan har lärt sig att skriva *penal* med ett *n*. Men Bergroth stavar *pennal* i Finlandssvenska, likaså Bergroth — Pettersson i Högsvenska och

Ragnar Hollmerus i Svensk ordlista och fraseologi. Även senare källor som Göran Karlsson och Harry Stenmark dubbeltecknar n, liksom faktiskt också Svenska Akademiens stora ordbok. I danska har ordet valfritt ett eller två n (Retskrivningsordbog), i norska två (Tanum). Stavningen *penal* är alltså klart ovanlig åtminstone i ordbokslitteraturen.

Vi ser ingen anledning att fråga den etymologiskt och sakligt riktiga stavningen *pennal*. Jfr *annaler* (till lat. annum, 'år) och *anal* (till anus).

Teknologi och informationsteknik

Vad är skillnaden mellan *teknik* och *teknologi*? Frågan har blivit aktuell på grund av det nordiska teknologiåret 1988. Vi citerar Anna-Lena Bucher från Tekniska nomenklaturcentralen i Stockholm, som skriver så här i sin språkspalt i tidningen Elteknik med aktuell elektronik:

”Valet av benämningen teknologiår har tydligen skett utan samråd med något språkvårdande organ. Först nu när brev-papper och broschyrer med logotypen Nordiskt Teknologiår börjar spridas så har några undrat: varför *teknologiår* och inte *teknikår*? Frågan har vidarebefordrats till språknämnderna och terminologicentralerna i Norden.

Det visar sig att grundbetydelsen hos *teknik* och *teknologi* är densamma i danska, norska och svenska:

teknologi = läran eller vetenskapen om teknik

teknik = ingenjörskonst; praktisk tillämpning av teknologi

I alla språken kan man emellertid konstatera en ökad användning av teknologi i stället för teknik, förmodligen efter påverkan från engelskans technology.

Trots detta vill man på alla håll hävda den ursprungliga betydelseskilnaden. Danskarna tillägger dock att det nya bruket av teknologi nu är så utbrett att det inte kan räknas som egentligt fel. Från norskt håll visar man att det lätt kan bli en sammanblandning orden emellan eftersom det i praktiken inte finns någon klar skillnad mellan teknisk och teknologisk verksamhet.

I svenskan och finlandssvenskan håller vi fast vid rekommendationen att teknologi avser läran och teknik den praktiska tillämpningen. I de allra flesta fall är teknik och teknisk de enda naturliga formerna. Således säger vi Tekniska nomenklaturcentralen, elteknik, informationsteknik och mikrodatorteknik för att ta några näraliggande och aktuella exempel.”

Tilläggas kan att finska språkvårdare och terminologer håller på samma distinktion mellan *tekniikka* och *teknologia*. Både på finskt och på svenskt håll hävdar vi alltså att det är fråga om *ny teknik* eller *avancerad teknik* även då datorer och mikroprocessorer är inblandade. Tekniken blir inte mer avancerad genom att kallas teknologi.

Med *teknolog* avses på svenska en studerande vid teknisk högskola (fi. *teekkari*). Svenskans *tekniker* motsvarar i princip det finska *teknikko*, men det finska ordet har i modernt språkbruk en mer begränsad användning än det svenska: det avser bara en person med viss lägre teknisk utbildning (under ingenjörsnivå). Även på svenska har *tekniker* i första hand denna betydelse, men det kan också användas mera allmänt om en person med teknisk utbildning och tekniskt yrke (motsvarande *tekninen toimihenkilö*; det finlandssvenska ”teknisk funktionär” är okänt och oförståeligt i Sverige).

En fråga som allt oftare ställs till svenska språkbyrån är om fi. *tietotekniikka* motsvaras av *datateknik* eller *informationsteknik*. Svaret är naturligtvis att det beror på vad man avser med *tietotekniikka*. Datateknik är den teknik som hänför sig till datorer och deras användning, medan informationsteknik har en mera allmän betydelse och bl.a. omfattar åtminstone delar av teletekniken. Hela området är dock så integrerat vid det här laget att några skarpa gränser inte kan dras.

Söderby högstadium?

Är det lämpligt att använda *högstadium* och *lågstadium* i namn på skolor (typ Söderby högstadium), eller bör man gå in för de längre namnformerna med *högstadieskola* (Söderby högstadieskola)? Frågan har aktualiserats genom en hänvändelse till svenska språkbyrån i höstas.

Som så ofta visar det sig att åsikterna går något i sär bland både språkvårdare och skoladministratörer. På finskt språkvårdarhåll vill man inte acceptera de enkla *ala-aste* och *yläaste* i namn på skolor och skolbyggnader. Skolstyrelsen och pedagogiska fakulteten har inga klara direktiv, men folk som vi talat med lutar åt att i första hand rekommendera den fulla formen *högstadieskola* i namn. Båda formerna förekommer emellertid i officiellt fastställda skolnamn. Också bland språkvårdare i Sverige är meningarna delade: en del tycker att "Söderby högstadium" låter främmande och onaturligt, andra att det är en helt naturlig elliptisk förkortning.

Bakgrunden är naturligtvis att högstadium och lågstadium i princip avser steg

eller nivåer i utbildningen, och alltså har en mer abstrakt betydelse. "Grundskolans högstadium" avser alltså ett visst stadium inom grundskoleutbildningen och inte en enskild skola. Att en lärare undervisar på högstadiet (obs. inte "i högstadiet") anger vilken nivå han undervisar på men inte i vilken skola han arbetar.

Å andra sidan är språket fullt av exempel på elliptiska förkortningar av typen högstadieskola > högstadium eller s.k. metonymier (högstadium = en skola som ger undervisning på högstadiet).

Slutsatsen är att namntypen *Söderby högstadieskola* är oklanderlig om än namnen blir lite längre. Typen *Söderby högstadium* anses av en del personer vara mindre lämplig på grund av den abstrakta betydelsen hos ordet stadium, som gör det lite svårt att acceptera formuleringar av typen "Mötet hålls i Söderby högstadium" (eller i praktiken ofta bara "i högstadiet"). Rent språkligt sett föreligger det emellertid inga avgörande hinder för att använda högstadium och lågstadium på detta sätt. Antagligen är det en vanefråga.